

UDK: 325.14:316.7](410=91)
323.1(410=91)
Pregledni rad
Primljeno: 24. 12. 1996.

Ružica Čičak-Chand

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

MIGRACIJE I ETNIČNOST: OSNOVNE ZNAČAJKE JUŽNOAZIJSKE DIJASPORE U VELIKOJ BRITANJI *

SAŽETAK

Najčešći ishod migriranja, bez obzira na početni značaj i pravu prirodu te pojave, jest naseljavanje velikog broja migranata i formiranje etničkih zajednica, odnosno manjina, u novoj zemlji. Migracija iz Indije, Pakistana i Bangladeša u Veliku Britaniju nedvosmisleno je i blisko povezana s britanskim kolonijalnim prisustvom na Indijskom potkontinentu. Rezultat su azijske etničke kolonije koje se nalaze u procijepu između britanske prakse rasne diskriminacije i općeg britanskog vjerovanja u "jednakost svih britanskih podanika". U kontekstu navedenoga autorica analizira, uz neke povijesne napomene, prije svega pojedine aktualne sociokulturne i političko-imigracijske aspekte nazočnosti azijske populacije u Britaniji.

KLJUČNE RIJEČI: etničnost, migracija, manjine, identitet, južnoazijska dijaspora, Velika Britanija
KEY WORDS: ethnicity, migration, minorities, identity, South Asian diaspora, Great Britain

"Migrant svojom nazočnošću u zemlji primitka odražava vrijednosti, pretpostavke, predrasude, nade i strahove starosjedilačkog stanovništva. No još više od toga, migrant svojom različitošću, svojim iskustvom drugačijeg društva, otvara prozor prema svijetu alternativa na vrlo izravan i neposredan način. Njegovo prisustvo pokazuje da se na svijet više ne može gledati iz uske vizure nacionalizma, rase ili etničke različitosti. Migrantovo prisustvo označuje međuovisnost društvenih i ekonomskih čimbenika koji sve više obilježavaju svijet u kretanju ka priznavanju, ma koliko nevoljko, međuovisnosti i pluralnosti iskustava koja proizlaze iz razvijene podjele rada." (Jackson, 1986: 81.)

* Ovaj je tekst (u nešto kraćoj verziji) prezentiran na 14. europskoj konferenciji modernih južnoazijskih studija, u okviru teme-panela: "Migration, Settlement and Mobilization: South Asians of the Diaspora", održane u Kopenhagenu 21-24. kolovoza 1996, u organizaciji Sveučilišta Kopenhagen (Odsjek za povijest religija) i Nordijskog instituta za azijske studije. Engleska je verzija nosila naslov: "South Asian Immigrants in Great Britain: Some Socio-Cultural Aspects". Pojedini odlomci ovoga teksta temelje se na mojem članku: "Neki sociokulturni aspekti suvremene azijske imigracije u Velikoj Britaniji" (1987).

Uvod

Tijekom čitave svoje povijesti Britanija je bila otvorena prilivu stranaca, nekoć Kelta, Anglo-Saksonaca i Normana, a u novije vrijeme većem broju Iraca, Židova i migranata iz Istočne Europe. Stoga, najnoviji priliv migranata s Indijskog potkontinenta i karipskih otoka s ciljem opskrbljivanja britanskog tržišta radnom snagom u godinama poslijeratnog gospodarskog "booma", na neki je način tek posljednja epizoda u dugom lancu razvoja. No, upravo je ovaj zadnji val migranata unio duboku i nepovratnu promjenu u ukupni karakter britanskoga društvenog poretka. Kao prvo, Engleska je danas vidljivo multirasno društvo, u smislu da se među njezine građane ubraja i 2,7 milijuna osoba koje su dijelom ili posve ne-europskog podrijetla. Kao drugo, i jednako važno, ona je i otvoreno višeetničko društvo jer su kulturne, vjerske i lingvističke tradicije novih migranata značajno pridonijele raznolikosti lokalnih britanskih kultura i običaja.

Građani Velike Britanije stoga ne mogu više birati žele li živjeti u višeetničkom i višekulturnom društvu, jer oni to već čine. Ostaje, međutim, spornim hoće li nove etničke manjine rasizmom i diskriminacijom biti gurnute na periferiju društva, ili će uživati ravnopravnost ali bez prisile da se odreknu svojeg identiteta. Ravnopravnost i samoodređenje novih etničkih manjina mogli bi jednom novom kvalitetom obogatiti britansku socijalnu kulturu. Međutim, taj izbor ostaje još otvoren. Uključuje li jednakost prava i uvjeta nužno asimilaciju? To nije želja većine članova etničkih zajednica. One su često vrlo kritične spram zapadnog (britanskog) društva, dezintegracije obitelji koju zamjećuju, hladnoće društvenih i uopće međuljudskih odnosa, slabosti moralnih i etičkih vrijednosti. Postoji raširena želja da se očuva kultura, jezik i identitet zemlje porijekla. Zato pitanje mogućnosti stjecanja jednakih prava i uvjeta bez pritiska na asimilaciju ostaje i dalje otvoreno.

* * *

Proces etničnosti i etničkih odnosa javlja se u situaciji dodira dviju različitih kultura unutar zajedničkog konteksta. Dva važna objektivna kriterija razlikuju kulture u dodiru: politička neravnoteža i kulturna različitost. Proces uključuje promjene u dominantnoj i u podređenoj kulturi. Etnički odnosi postaju tako dinamički odnosi između dviju strana, većine i manjine, ali je većinska dominantna grupa ta koja ima odlučujuću ulogu. Stoga se rasprave oko naravi i oblika interakcije između etničkih skupina i njihovih kultura moraju smjestiti unutar konteksta odnosa moći između različitih

segmenata društva. Prema tome, svaka se analiza sociokulturnog, ekonomskog ili političkog položaja južnoazijske populacije u Britaniji mora zasnivati na razumijevanju nejednakog odnosa snaga između južnoazijske manjine i britanske bjelačke većine - odnosa koji je ukorijenjen u kolonijalnom sučeljavanju Britanije i Indijskog potkontinenta.

Britanci na Indijskom potkontinentu

Britanci su isprva došli u Indiju kao trgovci, ali su osvojili zemlju i uspostavili vlast koja je trajala sve do sredine ovoga vijeka. Kolonijalni je odnos, bez obzira na pojedine još sporne aspekte, bio u biti eksploatatorski. Kolonijalizam je vodio politiku društvenog poretka u kojem je ekonomija kolonije bila najvećim dijelom zadata potrebama ekonomije metropole. Status koloniziranih doživio je radikalnu promjenu; od nezavisnih ljudi postali su ugnjetavana i porobljena nacija.

Priroda društvene interakcije uglavnom se svodila na kontakte nužne za beskonfliktno upravljanje Imperijem, zasnovane na odnosu nejednakosti moći između vladajućih i njihovih podanika. Čitava klasa britanskih vojnika, administratora i činovnika koristila se za upravljanje Imperijem, omogućujući istovremeno mnogima izvanredne prilike za bogaćenje, stvaranje karijere ali i pustolovinu. Općenito uzevši, položaj Britanaca na Indijskom potkontinentu ojačao je njihov osjećaj superiornosti i prezir spram domaćeg stanovništva. Posljedično, ekonomska eksploatacija uskoro je dobila i svoju ideološku potporu, koja je legalizirala sistem putem kojega je djelovala, a sadržavala je očiti rasistički element. Naime, britanska prisutnost na Potkontinentu opravdavala se unošenjem "zakona i reda" u Indiju i vršenja "civilizacijskog" utjecaja na "zaostalo stanovništvo". Ironija je, naravno, bila tim veća što je upravo Indija kolijevka nekih od najstarijih civilizacija svijeta. Ali, kroz kolonijalnu prizmu indijske se kulture počelo vrednovati kao "inferiorne", "statične", u kojima dominiraju praznovjerje i emocije. Kulturni je antagonizam bio stoga strukturalna karakteristika kolonijalnoga društvenog poretka.

Predrasude i stavovi superiornosti, uvelike njegovani u kolonijalnoj situaciji, širili su se i među stanovništvom u Britaniji putem tiska i popularne literature, posebno komičnih i karikaturnih tekstova koji su često bili krajnje nacionalistički i rasistički obojeni (Layton-Henry, 1984: 7). Kontakti s rođacima i prijateljima koji su služili Imperiju na Potkontinentu (i u drugim dijelovima svijeta) bili su daljnji izvor informacija o životu u kolonijama. Predrasude i stereotipi pojačavani su u školama kroz nastavu povijesti, geografije i religijsku poduku. Tijekom vremena razvila se

čitava književnost u kojoj se veličala britanska imperijalna uloga i slavilo poduzetništvo, vodstvo i uspjeh britanskih kolonijalista, istraživača i pustolova.

Istaknuto obilježje kolonijalne uprave bilo je izbjegavanje svakog oblika društvene i kulturne integracije Britanaca sa svojim kolonijalnim podložnicima. Naprotiv, Britanci su zadržali veliku socijalnu distancu između sebe i autohtonog stanovništva. Štoviše, sustavno obezvređivanje starosjedilačkih kultura, ranije spomenuto, predstavljalo je napad na samu bit identiteta Indijaca. Zato nije slučajno da je pokret za nacionalnu nezavisnost koristio kulturne simbole u cilju mobilizacije masa protiv kolonijalne vlasti (v. Desai, 1981: 307-355). Zapravo, porijeklo i razvoj rasnih odnosa u Britaniji danas i nije moguće razumjeti bez shvaćanja golema značenja nasljeđa britanskog imperijalizma na Indijskom potkontinentu.

Predodžbe, osjećaji i ponašanja Britanaca prema južnoazijskim migrantima još su pod utjecajem spoznaje da su oni ne tako davno bili podanici britanskog Imperija. Takav je razvoj ujedno ukazao na naglašenu dihotomiju između britanske prakse rasne segregacije u Indiji (i drugim obojenim kolonijama) i općeg vjerovanja u "jednakost svih britanskih podanika"; kontradikcija između moralnih postavki većine Britanaca i njihovih sociohistorijskih stajališta postala je očita. Stalna međuigra dvaju suprostavljenih stajališta održava rasne odnose u zemlji do danas u stanju stalne dinamike. I obrnuto, migranti su u svojim stavovima prema Britancima pod utjecajem iskustva i nasljeđa kolonijalnog podaništva.

Migracija i naseljavanje

U razdoblju ekonomske ekspanzije, nakon drugoga svjetskog rata, Velika je Britanija doživjela ozbiljan nedostatak radne snage. Istodobno, bivše britanske kolonije, sustavno iskorištavane tijekom kolonijalne vladavine, našle su se suočene s velikim siromaštvom. One su imale brojnu radnu snagu, ali nedovoljno sredstava da tu istu radnu snagu produktivno zaposle. Još konkretnije, raspad tradicionalnoga agrarnog poretka zbog zemljišnih zakona koje je uvela britanska uprava rezultirao je nastajanjem indijskoga agrarnog proletarijata. Njemu su se pridružili seoski obrtnici i pripadnici drugih "uslužnih" kasta čije su spone sa slojevima poljoprivrednog stanovništva bile ozbiljno narušene tim istim procesom agrarne dezintegracije (vidi o tome detaljno: Desai, 1981: 38-99; Dutt, 1949: 187-230).

Za razliku od svojih prethodnika koji su u Englesku dolazili uglavnom radi studija ili profesionalne prakse, većina Azijaca u poslijeratnom razdoblju dolazi radi

zaposlenja. Oni pritom najčešće preuzimaju poslove koje domaća radna snaga izbjegava, jer se u pravilu radi o teškim a slabo plaćenim radnim mjestima. Tako su migranti s Indijskog potkontinenta zauzeli najnižu ljestvicu u britanskoj hijerarhiji zapošljavanja. Osim toga, kao bivši kolonijalni podanici, pripadali su skupini onih čija je zemlja nekoć bila pod britanskom upravom, pa su tako od samoga početka oblik i kvaliteta interakcije između Azijaca i domaćeg stanovništva opterećeni poviješću kolonijalnog sukoba i njegovih posljedica.

Premda je današnje brojčano prisustvo Azijaca uvelike poslijeratni fenomen, njegova je povijest mnogo dulja jer je manji broj pojedinaca počeo dolaziti u Englesku već u 17. stoljeću. No, tek kada se u Bombay i Calcutti počelo unajmljivati indijske pomorce radi služenja na britanskim parnim brodovima, njihov se broj znatnije povećao. Krajem 19. stoljeća mala naselja indijskih pomoraca, koji su čekali na nov posao, mogla su se naći u većini britanskih luka, a one su u datom trenutku poslužile kao mostovi za organiziranje većih priliva južnoazijskih migranata u Britaniju.

Valja, međutim, reći da je stupanj migracije iz Indije i Pakistana sve do kraja pedesetih godina bio vrlo nizak. Računa se da 1949. godine nije bilo više od 8.000 Indijaca i Pakistanaca u Britaniji, uključujući i tisuću liječnika. Također, i 1955. bilo je svega 7.350 migranata iz ovih zemalja (Tinker, 1977). Razlozi niskom stupnju imigracije dijelom su historijsko-psihološke, a dijelom administrativne naravi. Kako je već prethodno rečeno, socijalni kontakt između Britanaca i domaćeg stanovništva bio je neznatan. Stoga, za razliku od migranata s otoka Zapadne Indije, Pakistanci i Indijci nisu nikada gledali na svoju migraciju u sociokulturnom kontekstu. Za njih je ekonomski interes bio jedini motiv migriranja. Nadalje, postojale su i neke administrativne zapreke koje je primjenjivala vlada Indije, oduzevši pravo vladama indijskih država da svojim građanima izdaju putovnice. Slična je situacija postojala i u Pakistanu (Hiro, 1973: 107). Kada je, međutim, Vrhovni sud Indije proglasio tu odredbu indijske vlade neustavnom, a istodobno su se počele širiti vijesti o uvođenju restrikcija za migrante iz zemalja Commonwealtha, naglo je porastao broj Indijaca i Pakistanaca u Britaniji. Tako je njihov broj od 7.500 godine 1960. porastao na 48.000 godine 1961. Gotovo je isti broj Azijaca pristigao već tijekom prve polovine 1962. godine (Hiro, 1973: 108). Premda se u međuvremenu priliv migranata iz Južne Azije, zbog sve čvršćih mjera kontrole, uvelike smanjio i danas je jedva spomena vrijedan, opći porast njihovoga broja, zbog demografskih karakteristika tog segmenta stanovništva, nije se zaustavio. Naime, većina je azijskih migranata stigla u Britaniju u mladoj dobi, a kako je njihov priliv dostigao najvišu točku kasnih 60-ih, to su tek oni najraniji migranti uspjeli ostvariti pravo na mirovinu. S druge pak strane, ne

samo što su prvi azijski doseljenici bili mladi, već su i njihove obitelji u pravilu bile relativno brojne u odnosu na domaću populaciju. Danas, međutim, svi pokazatelji govore da stopa fertiliteta naglo pada, posebice među generacijom rođenom u Britaniji. Unatoč tome, britanska azijska populacija i dalje ostaje vrlo mlada, pa je njezin rast neminovan, ako ne iz drugog razloga onda zato što će broj rođenih još tijekom niza slijedećih godina znatno nadilaziti broj umrlih. Stoga je realna pretpostavka da će se azijska populacija u Britaniji ustaliti na broju otprilike dvostruko većem od današnjeg (Ballard, 1994: 7).

Rast britanske južnoazijske populacije

Zemlja podrijetla/etničnost	1961	1971	1981	1991
Indija	81.400	240.730	673.704	823.821
Pakistan	24.900	127.565	295.461	449.646
Bangladeš	-	-	64.562	157.881
Istočna Afrika	-	44.860	181.321	-
Ukupna južnoazijska populacija	106.300	413.155	1.215.048	1.431.348
% Južnih Azijaca u ukupnoj populaciji Britanije	0,23%	0,85%	2,52%	3,04%

Izvor: 1961, 1971, 1981. i 1991: O.P.C.S. Census Reports, London; H.M.S.O. (preuzeto iz: Ballard, 1994: 7).

Premda pojedini dijelovi Indijskog potkontinenta pate od velike neimaštine, to ne vrijedi za tri regije iz kojih velika većina britanskih južnoazijskih doseljenika potječe: Pandžab, na sjeverozapadnoj granici između Indije i Pakistana; Gudžarat, na zapadnoj obali Indije, sjeverno od Bombaya, i regija Sylhet, u sjeveroistočnom dijelu Bangladeša. Sve tri regije ubrajaju se među općenito razvijenije dijelove Potkontinenta, a to se posebno odnosi na pokrajinu Pandžab. Osim toga, većina doseljenika potječe iz seoskih farmerskih obitelji, što ne znači samo da se radi o ljudima koji su posjedovali (posjeduju) i obrađivali zemlju od koje su živjeli, već se psihološka i materijalna neovisnost koju im je takav status davao pokazala bitnim čimbenikom njihovog uspjeha, isprva kao migranata a kasnije trajnih doseljenika u

novoj socioekonomskoj sredini (v. Ballard, 1994: 8-10). Nisu, međutim, svi azijski migranti porijeklom seoski farmeri. Neki su bili zanatlije, a jedan manji ali značajan broj njih uključivao je gradske migrante koji su imali razne stručne ili visokoškolske kvalifikacije odnosno profesije. Iz toga proizlazi da migracija u Britaniju nije nikako značila bijeg od teške sudbine. Naprotiv, većina je urbanih migranata gledala na migraciju kao na mogućnost unapređenja svoje profesionalne karijere, i premda su farmeri, nema sumnje, bili privučeni novcem koji su mogli u Engleskoj zaraditi, to nije bilo radi pokrivanja svakodnevnih potreba svojih obitelji na Potkontinentu. Zapošljavanje u inozemstvu bilo je prije svega sredstvo povećanja obiteljskog *kapitala*: investiranje u izgradnju nove kuće ili kupovinu nove zemlje, poljoprivredne opreme i sl; početna je namjera većine seoskih migranata bila podizanje obiteljskog statusa u lokalnoj društvenoj hijerarhiji (Ballard, 1994: 10).

Azijska populacija u Britaniji nije ravnomjerno razmještena, već je zgusnuta u onim gradovima i mjestima koji su iskusili akutni manjak radne snage tijekom šezdesetih i sedamdesetih, primjerice London, industrijski dijelovi Midlandsa i središta tekstilne industrije s obje strane Peninskog gorja. No, utjecaj obojenih migranata nije toliko prisutan u Londonu s njegovom inače raznolikom i kozmopolitskom populacijom, kao što je to slučaj u provincijskim mjestima s njihovim jakim osjećajem lokalnog, regionalnog identiteta; zato se samo u naseljima kao što su Coventry, Leicester, Wolverhampton, Bradford, Nottingham i drugima, ta "stranost" migranata tako snažno osjeća(la). Dijelom zbog lokacije radnog mjesta a dijelom zbog jeftinoće stanovanja migranti su redovito nastanjivali unutrašnje dijelove grada, siromašnije, radničke četvrti, gdje su i mnogo prije njihova dolaska vladali veća nezaposlenost, nedostatak stambenog prostora, skromne mogućnosti školovanja itd.; time je, međutim, njihova nazočnost postala još uočljivija, izazivajući kod lokalnog stanovništva otvorenu netrpeljivost.

Glede socijalne pripadnosti, već je prethodno rečeno da je većina azijskih migranata ruralnog porijekla, te da većina pripada seoskim zemlji-radničkim obiteljima; njima se pridružio i stanovit broj izučenih zanatlija. Dolaskom u Britaniju migranti su u pravilu preuzeli industrijske poslove, ali time nisu automatski postali "radnička klasa", kako su ih neki istraživači nekritički identificirali. Azijski su se migranti doista našli na dnu društveno-ekonomske ljestvice; no, s druge strane, njihove težnje, strategije i očekivanja jasno se razlikuju od pripadnika radničke klase njihovih bijelih susjeda. Naime, društvenu hijerarhiju indijskog sela nije moguće tek tako "nalijepiti" preko urbane, industrijske, Engleske. Nadalje, iako je glavina krenula s dna socijalnog poretka, očito je da su neke južnoazijske skupine postigle mnogo brži socioekonomski

uspon od drugih. Statistički gledano, britanski Muslimani pokazuju uočljivo nižu razinu društvenog i gospodarskog uspjeha u odnosu na Hinduse i Sikhe, a ta je razlika još očitija u komparaciji s Jainima i Parsima.¹ Uzme li se u obzir popularno mišljenje da islam poučava nefleksibilnost i autoritarnost među svojim pripadnicima, očit se zaključak neminovno nameće. Međutim, taj zaključak nije održiv, jer ne uvažava razinu gospodarskog razvitka područja iz kojeg mnoštvo Muslimana potječe i koje je, u usporedbi sa zapadnim Pandžabom i Guadžaratom, siromašnije. Taj čimbenik, više negoli vezanost za islam *per se*, ponajviše pojašnjava bit spomenutih razlika (o tome više Ballard, 1994: 20-22). Migranti urbanog porijekla, u pravilu višeg obrazovanja i profesija, na tržištu rada često nisu bolje prolazili od svojih sunarodnjaka sa sela. I dok je u ranim godinama dolaska većina školovanih migranata ulagala svjestan napor da se što više distancira od mase svojih zemljaka i njihovih etničkih kolonija, nadajući se da će im njihova veća spremnost na asimilaciju pomoći u bržem i uspješnijem uključenju u vladajuću socioekonomsku strukturu, godine gorkog iskustva navele su mnoge da promjene svoje stavove. Tako su oni, osim bliskih veza koje su međusobno održavali, uspostavili tješnje odnose i s azijskim radničkim obiteljima, posebno ako se pokazalo da one pripadaju istoj regiji, religiji ili pak kasti.

Tijekom prvotne faze imigracije u Britaniju azijski su migranti dolazili uglavnom sami, bez članova obitelji, s namjerom da što više zarade i što prije se vrate kući. Rad im je ostavljao malo vremena i interesa za bilo kakvo smislenije sudjelovanje u društvenom i političkom životu lokaliteta u kojem su živjeli. U tom ranom razdoblju nisu se javljala pitanja etničkog i kulturnog identiteta među azijskim doseljenicima, jer je njihov identitet još bio čvrsto ukorijenjen u društvenoj sredini iz koje su potekli, a sociokulturne norme i vrijednosti koje su prevladavale u zemlji podrijetla bile su glavna referentna točka. Zapravo, izvan područja neposrednog privređivanja, prosječni Azijac nije imao težnji ni očekivanja. Najviše ogorčenosti u azijskoj zajednici izražavali su visokoobrazovani migranti, no i njihovo se nezadovoljstvo uglavnom ograničavalo na područje zapošljavanja (Hiro, 1973: 113). Međutim, kada su azijska djeca počela

¹ Religija je, pokazalo se, značajan izvor diferencijacije a u Britaniji su zastupljene sve južnoazijske religije: najbrojniji su Muslimani, budući da su svi Bangladešani, preko polovica doseljenika iz Pandžaba, te oko petina migranata iz Gudžarata pripadnici islama. Premda je islam postao moćno sredstvo kolektivne mobilizacije, u Britaniji je manje homogen no što se obično misli. Slično vrijedi i za neohinduistički preporod koji privlači širok interes u Engleskoj, kao i u samoj Indiji. Istraživanja, međutim, pokazuju da Hindusi nisu ovdje ništa više vjerski ujedinjeni negoli u Indiji. Osim vjerskih podjela između Sikha, Hindusa i Muslimana, južnoazijski migranti donijeli su sobom i jedan broj manjih i manje znanih vjerskih tradicija: Jaina, Parsa (pripadnika zoroastrizma), buddhista i indijskih kršćana; ovi posljednji također uključuju priličnu raznolikost: primjerice, pandžapske protestante, katolike iz Goe, sirijske kršćane iz južne Indije i dr.; svi su oni u međuvremenu u Britaniji formirali male ali vrlo aktivne etničke kolonije.

pohađati lokalne škole, migranti su postupno postajali svjesni utjecaja društva većine na socijalizaciju djece. Isprva, naime, većini Azijaca nije bila dovoljno jasna korelacija između društvene klase i nejednakosti u obrazovanju. Osim toga, azijski su roditelji općenito bili (i jesu) naklonjeni zapadnom obrazovanju (v. Gibson i Bhachu, 1988). Valja se samo podsjetiti da je u vrijeme kolonijalizma englesko obrazovanje predstavljalo najsigurniji način društvene pokretljivosti. Njihovo se prvotno nezadovoljstvo javilo prije svega zbog izrazito kršćanskog utjecaja u školskim sredinama, obveznih školskih uniformi te mješovitih razreda; posljednje je osobito pogađalo roditelje islamske vjerske pripadnosti sa ženskom djecom (Khan, 1982). Ti su ih primjeri počeli upozoravati da bi njihova društvena načela i kulturna praksa mogli izgubiti na značenju.

Tijekom šezdesetih velikom broju migranata pridružuju se članovi njihovih obitelji. Spajanje obitelji dovelo je do razvoja azijskog biznisa, posebice na području specifičnih prehrambenih proizvoda, odjeće, zabave, izdavaštva, bankarstva itd. (za detalje v. Hiro, 1973: 110-124; Dahya, 1988; Robinson, 1988). Također, izvjestan broj azijskih žena uključuje se u tržište rada, zapošljavanjem u javnim ili u obiteljskim poduzećima. Tijekom vremena ova nova činjenica radno produktivnih žena unijela je neke značajne promjene u područje odnosa između spolova i unutar obiteljskih odnosa (Brah, 1982: 14; Tinker, 1977: 176).

Sredinom šezdesetih povećava se broj azijske populacije prilikom Indijaca iz zemalja Istočne Afrike. Naime, kada su Kenija, Uganda i Tanganjika ranih šezdesetih stekle nezavisnost, Indijcima je ponuđen izbor da postanu državljani novih afričkih država ili da steknu britansko državljanstvo, što je ujedno značilo i pravo ulaska i nastanjanja u Britaniji. U Engleskoj je zbog toga došlo do velikih antiimigracijskih protesta što je ubrzo, 1968, dovelo do izglasavanja novoga Imigracijskog zakona. Novost o donošenju Zakona izazvala je velik priliv Azijaca iz Istočne Afrike, posebno iz Kenije. Potom, 1972, Indijci protjerani iz Ugande stigli su u Englesku kao izbjeglice; nakon napornih diplomatskih pregovaranja od otprilike 50.000 ugandijskih Azijaca Britanija je prihvatila njih 27.000 (Layton-Henry, 1984: 81).

Osim Indijaca iz Ugande, koji su u Englesku pristigli kao izbjeglice, većina drugih Indijaca iz Istočne Afrike - mnogi od njih visoko kvalificirani i imućni - mogla je u Britaniju prenijeti svoje uštedevine i pokretnu imovinu prilikom napuštanja Afrike. Oni među njima koji su raspolagali odgovarajućim novčanim sredstvima i zanimanjima započeli su samostalno neki biznis ili se zaposlili u svojim profesijama; velika većina, međutim, morala se zaposliti u industriji kao polukvalificirana ili nekvalificirana radna snaga. Za te je Azijce iz Afrike migracija predstavljala očit pad

na društvenoj ljestvici, pored brojnih iskustava rasne diskriminacije. Uživajući relativno povlašten status u Africi, ovi su migranti teško podnosili nove uvjete privređivanja.² Zato je njihovo nezadovoljstvo uskoro došlo do izražaja u nekim od najpoznatijih industrijskih sporova u Britaniji, primjerice Imperial Typewriters i Grunwicks. U svibnju 1974. Azijci zaposleni u Imperial Typewriters štrajkali su zbog razlika u tretmanu između domaćih, bijelih, i azijskih radnika. Sindikati su ih odbili podržati, pa su se tako štrajkaši, uz podršku drugih obojenih radnika, morali suprotstaviti i upravi i sindikatu (v. Sivanandan, 1983: 128).³ Tako su indijski migranti iz Afrike znatno doprinijeli razvoju političke kulture među Azijcima kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina. No, treba istaći da su istočnoafrički Indijci svojim obrazovanjem, upornošću i uzajamnim pomaganjem vrlo brzo napredovali, kako u svojim profesijama tako i u vlastitom biznisu; upravo afrički Azijci čine danas najprosperitetniji segment azijskog prisustva u Britaniji. Unatoč većoj imućnosti i unekoliko zapadnjačkom stilu življenja, oni istovremeno osjećaju jaku povezanost sa svojom religijskom i etničkom baštinom i u tom se smislu mnogo manje razlikuju od ostalih doseljenika iz Južne Azije jer u biti pripadaju tim istim zajednicama. Tako, dok afrička "veza" ostaje izvorom ponosa i nemalog prestiža, ta njihova specifičnost postupno blijedi. Izgleda da su srodstvo, religija i kasta učinkovitiji čimbenici povezivanja od samog iskustva "dvostrukog" migranta.

Imigracijske politike i imigracijski zakoni

Model politike spram migranata iz Commonwealtha, razvijan i primjenjivan pedesetih, predstavljao je jedan oblik *laissez-faire* asimilacije: migranti su bili britanski građani i kao takvi nisu zahtijevali neki poseban tretman. Škola se smatrala važnim

² Azijci koji su došli iz Istočne Afrike ranih sedamdesetih bili su sasvim različita grupa. Godine 1969. 65% azijske radne snage iz Kenije pripadalo je kategoriji "bijelih ovratnika", a više od jedne trećine bili su profesionalci ili menadžeri. Slično je vrijedilo i za pridošlice iz Ugande. Izvješće vladinog Instituta za planiranje iz 1982. pokazuje da 22% Azijaca iz Istočne Afrike pripada klasama I i II (profesionalci, poslodavci, menadžeri) u usporedbi s 11% Indijaca, 10% Pakistanaca odnosno 10% Bangladešana koji su u Britaniju migrirali izravno s Indijskog potkontinenta (*The Economist*, Oct. 28, 1989, str. 21-22).

³ Prvi veći industrijski sporovi, uključujući pretežito azijsku radnu snagu, odigrali su se već tijekom prve polovine šezdesetih. Naime, u prvoj fazi dolaska azijski migranti nisu bili svjesni svojih osnovnih sindikalnih prava. Kako je spoznaja o funkcioniranju sistema postupno sazrijevala, u brojnim su tvornicama, koje su većim dijelom ovisile o migrantskoj radnoj snazi, osnovane sindikalne podružnice. Godine 1963, primjerice, Udruženje indijskih radnika pomoglo je u nizu kampanja za ujedinjavanje azijske radne snage. U tim su slučajevima jedinstvo etničke grupe i lojalnost zajednici bili jednako važni koliko i radnička solidarnost. No, već su štrajkovi 1964. i ponovno 1965. ukazali ne samo na prirodu konflikta između bijele uprave i stranih, obojenih radnika, već i na ambivalentan odnos sindikata prema svojem članstvu iz Azije (Tinker, 1977: 182; Sivanandan, 1983: 126-130).

instrumentom asimilacije; djecu je valjalo podučiti standardnom engleskom i nastojati ih što snažnije prožeti britanskim društvenim i kulturnim vrijednostima (Castle, 1995: 300). Međutim, socioekonomska marginalizacija migranata i porast rasizma doveli su do očite kontradikcije između politike asimilacije i društvene stvarnosti. Stoga se već sredinom šezdesetih napuštaju politike otvorene asimilacije i zamjenjuju politikama usmjerenim ka integraciji doseljenika. Bio je to odgovor na priznavanje činjenice da se skorašnji migranti kao pojedinci teško asimiliraju. Naprotiv, oni pokazuju sklonost da zadrže svoj odvojeni identitet, svoju sociokulturnu i lingvističku različitost od "domaćeg" društva. Postalo je također očito da se migranti koncentriraju u određenim zanimanjima i stambenim četvrtima, tako da su etnička pozadina i socioekonomski status često (bili) usko povezani. U skladu s time, tvorci britanske migracijske politike tijekom nadolazećih godina uveli su niz mjera vezanih za socijalnu integraciju i međugrupne odnose. U tome je razdoblju briga za integraciju bila posebno okrenuta prema azijskim migrantima, koji nisu pokazivali gotovo nikakav interes za asimilacijom. Azijci, sa svojim različitim kulturama, jezicima, religijama, običajima i jakim osjećajem zajedništva, činili su društvo za sebe. Ali, oni su istovremeno bili vrijedni i odgovorni ljudi, spremni naporno raditi, željni se školovati i napredovati na društvenoj i ekonomskoj ljestvici društva zemlje primitka (usp. Hiro, 1973: 149).

U to je vrijeme osnovan i niz organizacija kojih je namjera bila legalizacija antidiskriminacijskih zakona, poput Komisije za odnose među zajednicama, Instituta za međurasne odnose, Savjeta za međuetničke odnose i drugih. Zadatak je tih organizacija bila i promocija skladnih međurasnih odnosa te integracija migranata iz Commonwealtha u glavne nacionalne tokove. Nacionalni i lokalni savjeti spomenutih institucija organizirali su susrete i dogovore predstavnika lokalnih domaćih zajednica i etničkih manjina oko pitanja posebnih potreba i interesa potonjih. Oko jednu četvrtinu lokalnih Savjeta za odnose među zajednicama činili su Azijci. Mnogi od njih su kasnije postali glasnogovornici i "lideri" svojih respektivnih grupa. No, kako su te organizacije zapravo osnovale britanske vlade i pretežito su ovisile o javnim sredstvima potpore, podlijegale su znatnim ograničenjima. Također, njihova je učinkovitost u smanjenju razina rasne diskriminacije i predrasuda bila dosta slaba, dobrim dijelom i stoga što su sukcesivne vlade kontinuirano vezivale napredne inicijative međurasnih odnosa s jačanjem imigracijskih restrikcija (Layton-Henry, 1984: 136). Tako se već u ranom razdoblju priliva migranata iz Azije britanska vlada našla pod pritiskom pojedinih članova Parlamenta koji su inzistirali na uvođenju kontrole imigracije obojenih migranata. Posebno su rasni nemiri 1958. godine u Nottinghamu i Notting Hillu stavili pitanje obojene imigracije u žarište nacionalnog tiska, političara i šire

javnosti koja je živjela izvan područja koncentracije migranata (Layton-Henry, 1984: 35). Stoga je 1962. vlada izglasala Zakon o imigraciji iz zemalja Commonwealtha, prvi u nizu zakonskih mjera korištenih u cilju selektivnog ograničenja ulaska migranata iz bivših kolonijalnih teritorija koji su ostali unutar Commonwealtha. Zakon je napose pravio razliku između onih rođenih u Britaniji i s putnim ispravama izdatim u Britaniji i svih ostalih građana Commonwealtha, zahtijevajući od potonjih radnu dozvolu za ulazak u Britaniju (v. Jackson, 1986: 69). Zakon o imigraciji iz 1968, koji se pojavio kao dodatna mjera ograničenja ulaska britanskih Azijaca iz Kenije, postao je restriktivan za sve osobe s britanskom putovnicom kojih barem jedan roditelj (ili njegov roditelj) nije rođen u Britaniji. Bilo je evidentno da se Zakonom želio ograničiti ulazak britanskih građana koji nemaju bliskih rodbinskih veza s Ujedinjenom Kraljevinom, što se prije svega odnosilo na obojene britanske građane. Imigracijski zakon iz 1971. pokazao se još restriktivnijim. Glavna novina sastojala se u uvođenju radnih dozvola koje ne daju pravo stalnog boravka ili pravo ulaska u zemlju članova obitelji. Zapravo, sa stupanjem na snagu toga Zakona (siječanj 1973) sva je primarna imigracija praktički prekinuta. Jedini migranti kojima je ulazak dozvoljen, izuzimajući specifične potrebe britanske ekonomije, članovi su migrantskih obitelji nastanjenih u Britaniji, mlađi od 18 godina, te posebne kategorije migranata poput britanskih nosilaca putnih isprava iz Istočne Afrike (Sivanandan, 1983: 132). Obim ovdje spomenutim Zakonima (1968 i 1971) prethodilo je snažno antiimigracijsko lobiranje. Migrante iz Commonwealtha prikazivalo se kao osobe koje uživaju posebne povlastice pri zapošljavanju, dodjeli stanova i socijalnoj skrbi, ali koji uništavaju gradska naselja, čija djeca snizuju standard britanskih škola itd. Azijske kulture prikazivalo se kao prijetnju britanskom načinu života, ukazivalo se na posvemašnju "stranost" Azijaca.

Kultura - identitet

Tijekom sedamdesetih godina Britanija je svjedokom produbljenja ekonomske recesije s jedne strane te rasta rasnog konflikta s druge strane. Gospodarska kriza poslužila je kao plodno tlo za obnovu djelatnosti fašističkih organizacija koje otvoreno priznaju da vode rasističku politiku. Početak osamdesetih ukazuje na dalju institucionalizaciju rasizma, posebno u vidu novih imigracijskih ograničenja i Zakona o britanskoj nacionalnosti (British Nationality Act) iz 1983. Nastavlja se diskriminacija protiv Azijaca, posebno na području zapošljavanja i stanovanja. Broj nezaposlenih u dijelovima veće koncentracije azijske populacije dramatično raste. Učestali su i rasistički napadi. U kontekstu takve društvene zbilje pitanjima kulture i kulturnog

identiteta poraslo je političko značenje među migrantskim zajednicama iz Azije. Azijci su postali svjesni da će njima i njihovoj djeci životne šanse u britanskom društvu i dalje biti zadane položajem obojenih kolonijalnih migranata, bez obzira na obrazovna i druga postignuća. Također su prepoznali postojanje rasnih predrasuda u školskom curriculumu i mogućeg negativnog utjecaja takvih programa na oblikovanje identiteta njihove djece. Azijske su zajednice na to reagirale na dvije razine: na prvoj razini različiti aktivisti unutar zajednice pokušali su dobiti stanovitu društvenu podršku, zahtijevajući promjene u obrazovnim i drugim socijalnim politikama. Na drugoj pak razini, zajednice su same poduzele u tom pravcu određene aktivnosti kao što je, primjerice, organiziranje nastave azijskih jezika i religija te osnivanje centara za pomoć migrantima u pogledu najrazličitijih potreba i pitanja (Hiro, 1973: 160-162).

Za Azijce s Indijskog potkontinenta religija, kasta⁴ i jezik važne su crte grupnog identiteta. Stoga azijske zajednice pokušavaju razviti takve vidove društvenih odnosa koji će koristiti tradicije i običaje zemalja porijekla, ali koji će organski biti povezani s njihovom novom životnom sredinom u Britaniji. Većina Azijaca, i stari i mladi, sklona je zadržati pozitivne dimenzije svojeg kulturnog nasljeđa (Brah, 1982: 24). Postaje, naime, očito da raste otpor prema onim društvenim snagama koje pokušavaju poništiti osnovu njihovog pozitivnog grupnog identiteta. Iz tog razloga većina migranata održava selektivnu integraciju specifičnih vidova dominantne kulture, od kojih mnogi imaju prije instrumentalnu negoli emocionalnu vrijednost.⁵ Od goleme je važnosti također njihov položaj kao obojene etničke manjine u Britaniji. Postojeća sociopolitička scena čini tu dimenziju njihova identiteta posebno važnom. S jedne je strane očita nesigurnost koju neprestano proizvodi stanje ekonomije, aktivnost

⁴ Premda je kastinski sustav u praksi uvijek bio prilagodljiviji no što to formalna ideologija dopušta, prevladava mišljenje da urbanizacija, migracija i drugi vidovi procesa modernizacije neminovno slabe cijelu njenu hijerarhijsku strukturu. Mnogo se uistinu promijenilo. U urbanoj Indiji formalna podjela rada i otuda rezultirajuće strukture međuovisnosti uvelike su iščezli, a takve podjele još su više strane životu u dijaspori. Pa ipak, u Britaniji, kao i u urbanoj Indiji, kastinske podvojenosti i lojalnosti i dalje su gotovo jednako nazočne kao što su oduvijek bile. Naime, ako i jest izbrisana nasljedna podjela zanimanja, pravila endogamije i dalje se pomno slijede u dijaspori kao i na Potkontinentu. Posljedično, sve rodbinske veze ostaju čvrsto kastinski specifične, što ne bi imalo posebnog značenja da upravo one ne predstavljaju najučinkovitiji način organiziranja uzajamne podrške, posebice u tako izrazito natjecateljskom okruženju kao što je urbano. Stoga, iako su brze gospodarske promjene ozbiljno nagrizle temelje tradicionalnoga kastinskog ustroja, on je iznova ožvijen, prije svega ulogom posrednika u srodničkim i drugim vezama i recipročnostima, ništa manje u Birminghamu negoli u Bombayu.

⁵ Na razne se načine pripadnici azijske srednje klase (kao i neki pripadnici radništva) prilagođavaju britanskom stilu življenja. Primjerice, imaju manje djece no što su običavali, njihova se domaćinstva također smanjuju u poredbi s ranijima; na odmor odlaze s obitelji na more; ulaze sve češće u tzv. neprofitna i nesigurna zanimanja poput glume, spisateljstva, medija i sl., a ne biraju, kao do sada, gotovo redovito liječničku karijeru, profesiju u računovodstvu ili pak obiteljski biznis (*The Economist*, Oct. 28, 1989, str. 24).

rasističkih skupina i socijalne politike vezane za pitanja imigracije i državljanstva.⁶ S druge pak strane raste raspoloženje pružanja otpora, odbijanje prihvaćanja statusa građana drugoga reda (Brah, 1982: 24). Nema, doduše, još jedinstvene strategije koju bi svi segmenti azijske potkontinentske zajednice usvojili. Jer, kako je i za očekivati, interesi pripadnika srednje klase Azijaca "uglednih" zanimanja razlikuju se unekoliko od interesa bogatih biznismena, a interesi tih dviju kategorija nisu istovjetni s onima azijske radničke klase. I inače se raznolikost britanskih azijskih zajednica odražava u različitosti reakcija i odgovora, ovisno koja su pitanja sporna. Međutim, glede pitanja imigracije i državljanstva, koja se tiču svih Azijaca te glede temeljnih religijskih i sociokulturnih tradicija, za očekivati je da će se azijske zajednice ujediniti i zajednički izvršiti politički utjecaj. Povrh svega, svima zajedničko iskustvo rasizma udružuje ih u borbi protiv onih društvenih snaga u Britaniji koje žele obnoviti njihov položaj deprivilegirane obojene manjine.

Druga generacija

Sedamdesetih godina stasala je druga generacija mladih Azijaca koja je većim dijelom, ako ne i u cijelosti, završila formalno školovanje u britanskim školama. Općenito gledajući, mladi Azijci koriste se dostupnim izvorima "istočnog" i "zapadnog" načina mišljenja, vrijednosnih normi i obrazaca ponašanja, no čimbenici koji posreduju u tom procesu selekcije brojni su i složeni. Zapravo, mladi je azijski naraštaj manje "u procijepu između dviju kultura", kako se često voli reći, a više u oblikovanju nove i postupno razvijajuće "kulture migracije". No, ne radi se tek o miješanju različitih aspekata kultura zemalja porijekla i imigracije, već o dinamičkom odgovoru na iskustvo migracije i probleme koje donosi življenje u dominantnom društvu. "Kultura migracije" često je kontradiktorna i lako promjenjiva u toj formirajućoj fazi, jer pokušava ujediniti elemente iskustava koja su sama po sebi praktički nepomirljiva (Castle, 1984: 165). Azijski roditelji, odgajani i obrazovani na Indijskom potkontinentu, nisu bili izrazitije izloženi britanskim vrijednostima, kršćanskom svjetonazoru i povijesti zapadne civilizacije, a njihova djeca jesu. U skladu s time, ma kakve kompromise odrasli morali podnijeti s obzirom na svoju

⁶ Klima mržnje koja je dovela do pobjede stranke kao što je British National Party (BNP), otvorene rasističke organizacije u četvrti East End u Londonu u rujnu 1993, koja širi strah među Azijcima (i drugom obojenom populacijom) u Londonu, stvarala se već neko vrijeme. S ekonomijom u recesiji i svakom petom osobom ovisnom o državnoj pomoći, napadi na etničke manjine su u porastu. Osim toga, izbjivanje antisemitizma i rasizma u Njemačkoj, Italiji i Francuskoj dodatno je potaknulo i ohrabrilo britanski neofašistički pokret (*Sunday*, New Delhi, Oct. 9, 1993, str. 14-15).

novu životnu sredinu, oni ih nisu otuđili od biti njihove kulture. Glede njihove djece, međutim, kompromisi se, čini se, postižu odustajanjem od dijelova naslijeđene kulturne jezgre.⁷ Jer, dominantna kultura, kako Khan ispravno upućuje, ne kontrolira samo gledišta članova većinske grupe, već također članova podređenih kultura (1982: 142). Taj je proces posebice učinkovit unutar službenoga obrazovnog sustava, koji ne priznaje socijalne i lingvističke vještine svojih učenika, pripadnika etničkih manjinskih obitelji, ili vrijednosti alternativnog školovanja koje organiziraju manjinske zajednice. Upravo kroz takve procese manjinske kulture ne mogu izbjeći usvajanje nekih od vrijednosti i konceptata dominantne kulture. Kroz familijarnost tijekom vremena kao i kroz učešće i afektivnu identifikaciju manjinski adolescenti bivaju unekoliko uključeni u kulturu koja ima prevlast.

Mladi Azijci odrasli u Britaniji više su individualistički orijentirani od svojih roditelja. Oni su također spremniji zauzeti militantniji stav u odgovoru na rasnu represiju. Postalo je to očigledno već tijekom sedamdesetih, a još više osamdesetih godina (i devedesetih), kada azijska omladina izlazi na ulice javno demonstrirajući protiv sve učestalijih rasističkih napada, pa i ubojstava. Premda socijalizirani u južnoazijskom kulturnom sistemu svojih roditelja, mladi Azijci, rođeni ili odrasli u Britaniji, imaju drugačiji odnos prema britanskom društvu od prve generacije. Oni, naime, nemaju isti ekonomski i emocionalni "ulog" u domovinu svojih roditelja i smatraju se članovima društva u kojem su odrasli (Khan, 1982: 143). Zato su manje voljni od svojih roditelja prihvatiti rasnu diskriminaciju kao prirodni ishod svojeg migrantskog statusa. Mladi naraštaj Azijaca pridaje podjednaku važnost kulturnim kao i političkim i ekonomskim pitanjima. Razlog tome je dijelom i u činjenici što su pitanja kulture postala politička pitanja, a kultura sastavni dio borbe (Brah, 1982: 23). Postoje dva vida te borbe. Prvi uključuje reakcije omladine na vlastiti položaj kao djece kolonijalnih migranata koje rezultiraju organiziranjem u pokrete protiv rasističkih napada, imigracijskih zakona itd., te aktivnostima kojima se nastoji umanjiti utjecaj onoga što se nerijetko naziva "kulturnim imperijalizmom". To prije svega znači identificiranje i razvijanje onih strategija koje mogu pomoći povećanju

⁷ Azijski roditelji nisu složni glede budućnosti svoje djece. Neki misle da će se njihova djeca i unučad postupno integrirati u britansko društvo. Ukoliko se to dogodi, azijske će zajednice izgubiti svoja specifična obilježja - sustav uzajamne podrške, bliskost koja potiče na takmičenje, lojalnost prema obitelji, nasljeđe tradicije vođenja biznisa - obilježja koja su ih učinila uspješnima. Oni će kroz integraciju s vremenom degenerirati kao i ostatak britanskoga društva. Drugi pak smatraju da će njihova djeca (i njihovi potomci) jer zapravo ne pripadaju niti jednom "kampu", pronaći vlastiti put. ... S obzirom na dosadašnje minimalno druženje i miješanje dviju zajednica, takve odvojene egzistencije imaju vjerojatniju budućnost. Žalosno, možda, ali vjerojatno neizbježno kada se susretnu dvije jake kulture a ni jedna nije voljna napraviti ni najmanji ustupak onoj drugoj (*The Economist*, Oct. 28, 1989, str. 24).

pozitivnoga kulturnog identiteta među Azijcima. Inicijative u potonjoj kategoriji obuhvaćaju organiziranje specifično azijskih plesnih i kazališnih predstava, filmova, izdavanje knjiga azijskih autora, organiziranje susreta i predavanja oko pitanja kulture, identiteta i slično. Drugi vid reakcija i odgovora odnosi se na probleme neposredno vezane za unutrašnju društvenu organizaciju azijskih zajednica. Tu je od važnosti čitav niz čimbenika: religija, kasta, jezik, regionalno porijeklo i dr., koji djeluju na različite obrasce socijalnih odnosa između pojedinih zajednica te između pojedinih segmenata stanovništva unutar iste zajednice. Premda je većina mladih Britanaca južnoazijskog porijekla postala prilično vješta u kretanju između "engleskih" i "azijskih" sociokulturnih sustava, oni se neminovno suočavaju s brojnim dilemama. One, međutim, ne proizlaze toliko iz činjenice što su vrijednosne pretpostavke sustava u kojima sudjeluju različite, već otuda što svaka strana ima izrazito negativnu percepciju one druge. Dok se mladi britanski Azijci mogu osjećati jednako kod kuće u svijetu svojih roditelja, kao i među svojim bijelim vršnjacima, oni su istovremeno aktivno uključeni u stvaranje novih međusobnih načina interakcije i komunikacije. Članovi nadolazeće generacije izuzetno su pokretljivi u jezičnom, religijskom i kulturnom smislu, služeći se slobodno dostupnim tradicijama, što je do sada najviše došlo do izražaja u popularnosti glazbenih invencija. S mlađom generacijom, koja donosi nove slojeve različitosti povrh onih koje je uvela prva generacija migranata, svaki pokušaj nekog općeg prikaza sadašnjeg razvoja bilo bi rizičan. No, jasno je da je većina nove generacije svjesna da se jako razlikuje i od svojih roditelja i od autohtone većine u čijem okruženju živi. S takvom sviješću mladi su istinski zainteresirani oblikovati život prema svojem ukusu. Koji će to oblici i načini biti ostaje otvoreno. No, odlučnost kojom mladi Azijci ustrajavaju na: "Mi smo Britanci i ovdje ostajemo" otkriva da želja za gradnjom vlastitog doma u britanskom društvu nije ograničena samo na prvu generaciju (Ballard, 1994: 34).

Rasizam i diskriminacija

Ekonomski i međurasni odnosi duboko su povezani, no pokušaj pripisivanja relativne težine jednoj odnosno drugoj varijabli pitanje je o kojem valja uvijek iznova odlučivati, u svakoj pojedinačnoj situaciji zasebno. U svakom slučaju, rasni odnosi imaju malo veze s objektivnim obilježjima "rase" *per se*, a jako puno s odnosima koji vladaju između pojedinih društveno definiranih grupa. Stoga, pri istraživanju rasnih odnosa valja skrenuti pozornost od razmatranja "vidljivosti" određene skupine, ili čak njezinih kulturnih karakteristika, ka promjenama u ekonomskoj, političkoj i

socijalnoj ravnoteži moći među pojedinim skupinama. Naime, ukoliko neka (rasno razlikovna) etnička grupa stekne bogatstvo ili utjecaj, bilo vlastitim naporom unutar dotičnog društva bilo zbog vanjskih okolnosti, tada je dominantna grupa obično primorana učiniti nužne ustupke u svojoj praksi i ideologiji kako bi akomodirala dotičnu manjinu. Ali, treba naglasiti da taj proces nije nikada lagan i rijetko je dragovoljno prihvaćen.

Povijesno objašnjenje pojave rasizma u zapadnoeuropskim zemljama i u postkolonijalnim doseljeničkim društvima leži u tradicijama, ideologijama i kulturnim praksama koje su se razvile kroz etničke konflikte, povezane sa stvaranjem nacija-država, kao i kroz stoljeća europske kolonijalne ekspanzije. Razloge skorašnjem porastu rasizma valja, međutim, potražiti u temeljnim ekonomskim i društvenim promjenama koje su dovele u pitanje prevladavajuće optimističko stajalište napretka utjelovljeno u zapadnjačkom modernizmu. Od ranih sedamdesetih svjetsko ekonomsko restrukturiranje i povećanje međunarodne kulturne razmjene doživljavaju se od brojnih segmenata stanovništva razvijenih zemalja kao izravna prijetnja njihovom životnom standardu, društvenim vrijednostima pa i nacionalnom identitetu. Kako su se spomenute promjene vremenski poklopile s uklapanjem novih etničkih manjina u njihovu sredinu, migrante se počelo smatrati uzrokom ovakvih prijeteci promjena. To interpretaciju rado koristi ekstremna desnica, ali i mnogi vodeći političari. Dodatno, objektivan pad utjecaja radničkih stranaka i sindikata stvorio je socijalni prostor za razvoj rasizma (o tome detaljnije Castle i Miller, 1993: 29-31).

Nasljeđe je britanskog kolonijalizma - kako je već ranije rečeno - da bivši kolonijalni podanici dolaze u metropolu i u njoj se zapošljavaju, preuzimajući pritom poslove na samom dnu ekonomske ljestvice, koje obično izbjegava lokalna bjelačka radnička klasa. Kao rezultat tako podijeljenih iskustava javljaju se jasno definirane grupe, stratificirane u smislu političke moći, društvenog položaja i ekonomskih dobitaka. Bez jakog suprostavljajućeg pritiska izvan glavne arène sukobljavanja nije moguće očekivati neke značajnije promjene u ovako utvrđenim obrascima dominacije. Tako su uzastopne britanske vlade bez pravog osjećaja obveze slijedile antidiskriminacijske politike, pa su se one pokazale sporim i malo korisnim lijekom u odnosu na dugo etabliranu praksu rasne diskriminacije. Premda izravni politički utjecaj otvorenih rasističkih stranaka nije do sada bio velik, posredne posljedice djelovanja tih neofašističkih grupa i strah od izražavanja pritajenog resantimana prema obojenim skupinama među domaćim stanovništvom, daleko su značajniji. Glavne političke stranke prihvatile su u biti obrambeni stav glede međurasnih odnosa, nerado donoseći antidiskriminacijsko zakonodavstvo, a istodobno zaoštavajući imigracijsku

regulativu i zakone glede državljanstva na način koji prije svega pogađa obojene migrante.

Ovakova opća politička i društvena marginalizacija obojenih migranata rezultirala je kod nemalog broja Azijaca izbjegavanjem praktički svake političke aktivnosti,⁸ a umjesto toga pojačanim zalaganjem u vlastitim poslovima odnosno u aktivnostima unutar svoje lokalne zajednice.

Kao što pokazuje današnji razvoj sve dinamičnijih etničkih kolonija u većini britanskih industrijskih gradova, nove su manjine aktivno usmjerene ka obnovi svojeg kulturnog i religijskog nasljeđa. Međutim, njihov je utjecaj na glavne društvene i kulturne tokove i institucije ostao do sada periferan, odnosno ograničen na neka specifična područja poput glazbe, trgovine, i dijelom financija. Naprotiv, sama njihova nazočnost izazvala je brzu i žestoku reakciju među bjelačkim britanskim stanovništvom. Jer, od samog početka ne-europski pridošlice suočili su se s otvorenom rasnom netrpeljivošću i do danas je njihova boja kože neizbježno društveno obilježje. No, unatoč vrlo raširenoj praksi korištenja fizičkog izgleda za diskriminacijsko ponašanje, on je sam po sebi u međuvremenu postao manje značajan no što je bio; sada je, čini se, pozornost usmjerena više ka vjerskoj i etničkoj različitosti doseljenika. Naime, njihova se etničnost kao takva doživljava opasnim i stoga neprihvatljivim izazovom etabliranom društvenom i kulturnom poretku bijele većine. No, budući da upravo etničnost čini bitan dio njihovog identiteta, lojalnost prema njoj glavni je izvor inspiracije ali i strategija preživljavanja azijskih zajednica. Činjenica je da su nove manjine postale integralni dio britanskog socioekonomskog ustroja i to, valja istaći, na svoj osebujan način. Izazov je prilično jasan: kako, odnosno kako će brzo britansko starosjedilačko stanovništvo naučiti živjeti s onima koji su u mnogočemu različiti od njih, odnosno htjeti poštivati pravo svojih sugrađana da organiziraju život prema vlastitim sklonostima, bez obzira na njihovo povijesno i geografsko porijeklo. Prema tome, unatoč čestim izjavama o suprotnom, britanskom društvu tek predstoji posvajanje ideje multikulturalizma. Jer, etničke se manjine i migrantske grupe još uvijek najčešće doživljavaju kao problemi, a rijetko kao realan izazov. I premda su britanski Azijci i druga obojena populacija nazočni već tridesetak godina u Britaniji u znatnom broju, takvi su se stavovi samo još više učvrstili (v. Robinson, 1988: 471).

⁸ Pojedini obrazovani Azijci pridružuju se britanskim političkim strankama. Te stranke cijene njihovo "vidljivo" sudioništvo kao znak multirasnih politika koje propovijedaju, ali ni jedan Indijac ili Pakistanac nije u eri imigracije bio izabran u Parlament, iako je Shapurji Saklatvala, Parsi, bio član Parlamenta za North Battersea između 1922-29, u vrijeme kada su indijski glasači brojali svega nekoliko stotina umjesto četvrt milijuna (Tinker, 1977: 187). Danas, u Parlamentu sjedi nekoliko obojenih članova, poneki časnik u britanskoj vojsci, ali ni jedan sudac na bilo kojoj razini sudačke vlasti (*The Economist*, Sept. 23, 1995, str. 25).

Da zaključimo riječima Castlea: "Pluralistički model vodi ka pojavi *etničkih zajednica*, koje se službeno prihvaćaju kao integralni dio nacije u mijeni, dok diferencijalni model isključivanja - i manjim dijelom asimilacijski model - vode nastanku *etničkih manjina*, koje se ne smatraju legitimnim dijelom društva koje ne želi prihvatiti mogućnost promjene" (1995: 306). U ovom drugom slučaju, strano stanovništvo živi marginalizirano, na periferiji društva koje pod svaku cijenu želi sačuvati mitove o statičnosti svoje kulture i homogenosti njezinog identiteta.

LITERATURA

- BALLARD, R. (1994). "The Emergence of Desh Pardesh", u: R. Ballard (ur.). *Desh Pardesh - The South Asian Presence in Britain*. London: Hurst & Company.
- BANTON, M. (1983). *Racial and Ethnic Competition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BAUBOCK, R. (1996). "Cultural Minority Rights for Immigrants", *International Migration Review*, 30(1): 203-215.
- Between Two Cultures - A Study of Relationships between Generations in the Asian Community in Britain* (1976). London: Community Relations Commission.
- BRAH, A. K. (1982). *Minority Experience*. Milton Keynes, Engl.: Open University Press.
- "Britain's Browns" (1989). *The Economist*, October 28, str. 21-24.
- CARTER, B., M. GREEN, R. HALPERN (1996). "Immigration policy and the racialization of migrant labour: the construction of national identities in the USA and Britain", *Ethnic and Racial Studies*, London, 19(1): 135-154.
- CASTLES, S. (1984). *Here for Good*. London/Sydney: Pluto Press.
- CASTLES, S. (1995). "How nation-states respond to immigration and ethnic diversity", *New Community*, Oxford, 21(3): 293-308.
- CASTLES, S., M. J. MILLER (1993). *The Age of Migration*. London: The MacMillan Press.
- ČIČAK-CHAND, R. (1987). "Neki sociokulturni aspekti suvremene azijske imigracije u Velikoj Britaniji", *Migracijske teme*, Zagreb, 3(3-4): 249-260.
- ČIČAK-CHAND, R. (1995). "Etnički konflikt i načini njegovog rješavanja", *Migracijske teme*, Zagreb, 11(1): 7-35.

- DAHYA, B. (1988). "South Asians as economic migrants in Britain", *Ethnic and Racial Studies*, London, 11(4): 439-456.
- DESAI, A. R. (Reprint 1981; first edition 1948). *Social Background of Indian Nationalism*. Bombay: Popular Prakashan.
- DE VOS, G. (1975). "Ethnic Pluralism: Conflict and Accommodation", u: G. De Vos, L. Romanucci-Ross (ur.). *Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change*. Palo Alto (USA): Mayfield Publ.Company.
- DUTT, Palme R. (1949). *India Today*. Bombay: People's Publ. House.
- "Fear of foreigners" (1996). *The Economist*, May 4, str. 16.
- GIBSON, M. A., K. BHACHU (1988). "Ethnicity and school performance: comparative study of South Asian pupils in Britain and America", *Ethnic and Racial Studies*, London, 11(3): 239-262.
- GRIFFITHS, J. (1982). *Asian Links*. London: Commission for Racial Equality.
- "Hate your neighbour" (1993). *Sunday*, New Delhi, October 9, str. 14-15.
- HIRO, D. (1973). *Black British, White British*. Harmondsworth: Pelican Books.
- JACKSON, J. A. (1986). *Migration*. London/New York: Longman.
- KANNAN, C. T. (1978). *Cultural Adaptation of Asian Immigrants*. Greenford (England).
- KHAN, V. S. (1982). "The Dynamics of Ethnic Relations", u: A. K. Brah (ur.). *Minority Experience*. Milton Keynes: Open Univ.Press.
- LAYTON-HENRY, Z. (1984). *The Politics of Race in Britain*. London: George Allen & Unwin.
- PAREKH, Bh. (1996). "Minority Practices and Principles of Toleration", *International Migration Review*, 30(1): 251-283.
- Planning for a Multi-Racial Britai* (1984). London: Commission for Racial Equality.
- ROBINSON, V. (1988). "The new Indian middle class in Britain", *Ethnic and Racial Studies*, London, 11(4): 456-473.
- SCANTLEBURY, E. (1995). "Muslims in Manchester: the depiction of a religious community", *New Community*, Oxford, 21(3): 425-435.
- SIVANANDAN, A. (1983). *A Different Hunger*. London: Pluto Press. *Southall - The Birth of a Black Community* (1981). London: The Institute of Race Relations.
- "Standouts also in Europe" (1987). *Time*, August 31, str. 47.
- STONE, J. (1985). *Racial Conflict in Contemporary Society*. London: Fontana Press.

TINKER, H. (1977). *The Banyan Tree - Overseas Emigrants from India, Pakistan and Bangladesh*. Oxford: Oxford University Press.

"U.K. in Black & White" (1984). *The Statesman Weekly*, Calcutta, February 25, str. 11.

WEST, J., S. PILGRIM (1995). "South Asian women: migration, ethnic origin and the local economy", *New Community*, Oxford, 21(3): 365-367.

MIGRATION AND ETHNICITY: BASIC CHARACTERISTICS OF THE SOUTH ASIAN DIASPORA IN GREAT BRITAIN

SUMMARY

The most common result of migration, regardless of its initial characteristics and the real nature of the phenomenon, is the settlement of a large number of migrants and the formation of ethnic communities or minorities in the new country. Migration from India, Pakistan and Bangladesh to Great Britain is without doubt closely tied to the British colonial presence on the Indian subcontinent. The result today are Asian ethnic colonies in a rift between the British practice of racial discrimination and a general British belief in "equality of all British subjects". In the given context, along with some historical notes, the author analyses mainly some contemporary individual sociocultural and political-immigrational aspects pertaining to the present of Asian populations in Britain.